

YENİÇERİ ORTA SANDIKLARI: 44. AĞA BÖLÜĞÜ'NÜN 1796-1826 DÖNEMİNDEKİ GELİR VE GİDERLERİ

JANISSARY ORTA FUNDS: REVENUES AND EXPENDITURES OF THE 44TH AĞA BÖLÜK DURING 1796-1826

Mehmet Mert SUNAR^{*}

Öz

Bu çalışmada Osmanlı Arşivi'nin farklı tasniflerinde karşımıza nadiren çıkan Yeniçeri ortalarına ait gelir-gider defterlerinden 44. Ağa Bölüğü'ne ait gelir ve gider defterleri kullanılarak, Yeniçeri orta sandıklarının 19. yüzyıl başlarındaki işleyişi, sandıklardan verilen kredilerin niteliği ve niceliği, kredi alanlar ve sandıklardan yapılan harcamalar hakkında bazı genel tespitler yapılmaktadır. Yeniçeri Ocağı'nı oluşturan ortaların para vakfı olarak işlettikleri sermayeler mütevazı rakamlar olsa da, 196 orta sandığının toplam sermayesi göz önüne alındığında bunun yüksek bir meblağı oluşturduğu ve İstanbul'un finansal ve ekonomik hayatında önemli rol oynadığı iddia edilebilir. Yeniçeri orta sandıklarının verdikleri kredilerin orta ve küçük büyüklükte meblağlardan oluştuğu ve buralardan borç alanların orta ve küçük ölçekli tüccar-esnaf ile orta ve dar gelirli İstanbullulardan oluştuğu görülmektedir. Çalışmada Yeniçeri orta sandıklarının hem borç verme süreçlerinde hem de murabaha oranlarında diğer para vakıfları ile aynı prensiplerle işlediği de varılan diğer bir sonuçtur. Ele alınan dönemde 44. Ağa Bölüğü'nün gelir ve giderlerinin çoğunlukla birbirine çok yakın seyrettiği, ancak savaş dönemlerinde giderlerde önemli artış yaşandığı ve merkezi yönetimin desteğine ihtiyaç duyulduğu da tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: yeniçeriler, yeniçeri orta sandıkları, para vakıfları, 44. Ağa Bölüğü, kredi ilişkileri

Abstract

This article examines the functioning of Janissary orta funds, the characteristics of the loans they issued, and the identities of their debtors in early nineteenth-century Istanbul, drawing on the revenue and expenditure registers of the 44th Ağa Bölük. Although the capital owned by Janissary *ortas* was not substantial, the total capital of 196 Janissary *ortas* constituted a considerable sum making a notable impact on Istanbul's financial market and economy. The article argues that Janissary orta funds typically issued small – and medium-scale loans to merchants and artisans operating small or mid-sized enterprises, as well as to members of Istanbul's middle and lower socioeconomic classes. At least on the paper, Janissary orta funds adhered to the general principles that governed the functioning of cash waqfs in the Ottoman Empire. During the period under study, the revenues and expenditures of the 44th Ağa Bölük maintained a delicate balance, which was disrupted in favor of expenditures during wartime. In such instances, the 44th Ağa Bölük's fund needed to be subsidized by the central government.

Keywords: janissaries, janissary orta funds, cash waqfs, 44th Ağa Bölüğü, credit relations

* Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul / Türkiye, mehmetmert.sunar@medeniyet.edu.tr; ORCID: 0000-0003-0971-9612

Giriş

Yeniçeri Ocağı ile alakalı ve gayet önem taşıyan defter gruplarından biri de yeniçeri ortalarına ait gelir-gider ya da muhasebe defterleri olarak adlandırılabilir olan defterlerdir. Ancak bu defterler Osmanlı Arşivinde sıklıkla karşımıza çıkmamaktadır.¹ Bu defterler yeniçeri orta sandıklarının gelir ve giderlerinin muhasebesinin tutulması ve ortanın ihtiyarları olarak adlandırılan kıdemli zabitlerin ortanın sorumluluğundaki para vakfının işletilmesini kontrol etmesi amacıyla hazırlanmaktaydı. Bilindiği üzere Osmanlı Devleti özellikle barış dönemlerinde yeniçeri ortalarının harcamaları için bir bütçe ayırmamıştır. Yeniçeri odalarının ve altyapılarının yeniden inşası gibi devlet tarafından karşılanan harcamaları saymazsak, her yeniçeri ortası barış zamanı yaptığı harcamaların tamamını ortanın para vakfından karşılamak durumundaydı. Sefer dönemlerinde bile devletin verdiği günlük iâşe dışında ordu ile sefere giden orta mensuplarının yaptığı her türlü harcama yine ortanın para vakfından karşılanmaktaydı. Bu durum orta vakfının gelir ve giderlerinin muhasebesinin düzenli bir biçimde tutulmasını gerektiriyordu. Yeniçeri ortalarının gelir-gider ya da muhasebe defterleri olarak adlandırılabilir defterlerin işlevi de tam olarak buydu.

Şu ana kadar arşivlerde tespit edebildiğimiz yeniçeri orta sandıkları muhasebe defterlerinin sayısı son derece sınırlıdır. Bu tespit, farklı tasniflerde araştırmacıların karşısına çıkmış ya da çıkacak başka defterlerin olmadığı anlamına gelmemektedir; ancak yeniçeri mevacic defterleri ile karşılaştırıldığında bu defterlerin sayısının son derece az olmasının farklı sebepleri olabilir. Bunların başında, herhalde “Vak‘a-i Hayriyye” olarak adlandırılan Yeniçeri Ocağının kaldırılması sırasında II. Mahmud’a sadık kuvvetler tarafından Yeni Odalar kışla kompleksinin top ateşi ve kundaklama sonucu yakılması gelmektedir. 196 yeniçeri ortasından 170’inin kışlasının Yeni

1 Cumhuriyet Başbakanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)’nda bu defterlerden sınırlı sayıda bulunmaktadır. Şu ana kadar tespit edilebilen defterlerden dördü Bâb-ı Defteri Yeniçeri Kalemi Defterleri (D.YNÇ.d) tasnifinde, biri Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d) tasnifinde, ikisi Baş Muhasebe Kalemi Defterleri (D.BŞM.d) tasnifinde, biri de Piyade Mukabelesi Defterleri (D.PYM.d) tasnifinde bulunmaktadır. Bu makalenin konusu olan 44. Ağa Bölüğü’ne ait üç defterden biri MAD.d, 5130 numarası ile kayıtlıdır. Diğer iki defter D.YNÇ.d, 34881 ile 34954 numaralı defterlerdir. 32. Ağa Bölüğü’ne ait bir gelir ve gider defteri parçası için bk. D.YNÇ.d, nr. 34883. Bu defterin transkripsiyonu bazı hatalar ile birlikte yakınlarda bir makalenin eki olarak yayımlanmıştır. Evren Gökçe, “Bir Yeniçeri Ortasının Günlük Masrafları: 32. Ortanın Harcamaları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 17, (Haziran 2023), s. 77-106. Diğer üç defter ise defter ise 61. Ağa Bölüğü’ne ait olup, bunlar D.YNÇ.d, nr. 34603, D. BŞM.d, nr. 41511, ve D.PYM.d, nr. 35601’dir. Bu defterler de yine yakın zamanda bir kitap olarak yayınlanmıştır. *İrad ve Mesarifat Beyan Olunur: Yeniçeri Ocağı 61. Bölüğün Gelir-Gider Defterleri (1163-1241/1750-1826)*, haz. Abdülkasım Gül, Küre Yayınları, İstanbul 2023. Yedinci ve son defter parçası ise Baş Muhasebe Kalemi Defterlerinde bulunmakta olup en eski tarihli defterdir. Bu defter parçasından defterin hangi Yeniçeri ortasına ait olduğu tarafımızdan tespit edilememekle birlikte elimize ulaşan parçadaki ilk girdi 25 M 1149/5 Haziran 1736 tarihlidir (D.BŞM.d, nr. 41402). Bu defterin farklı bir tasnifte karşımıza çıkması arşivde belki buna benzer daha fazla defter ya da defter parçalarının olabileceği ihtimalini doğurmaktadır. Bunların dışında 11. Ağa Bölüğü’nün mütevellisinin 1811 yılının Mart ayında ölümü üzerine müteveli değişimi sırasında hazırlanmış ve Sekbanbaşı tarafından mühürlenmiş orta sandığının hesap devrini içeren belge için bk. BOA, Cevdet Askeriye (C.AS), nr. 156/6889, (5 RA 1226/30 Mart 1811). Bu hesap devrinin Sekbanbaşı tarafından onaylanması herhalde devir işlemi sırasında çıkan anlaşmazlık ile ilgiliydi; zira belgenin sonu ortanın kıdemli zabitlerine ittifak ve uyuşma içinde olmaları uyarısını içeren bir tembih cümlesi ile bitiyordu.

Odalar kompleksinde bulunduğu göz önüne alındığında, yeniçeri ortalarının orta sandığında saklanması gereken gelir ve gider defterlerinin çoğunun yangında yok olduğu söylenebilir.² Günümüzde elimizde bulunan defterlerin tamamının, kışlası Eski Odalar'da bulunan ortalara ait olması tesadüf olmasa gerektir. Eski Odalar'ın Vak'a-i Hayriyye sonrası yıkıtılması sebebi ile bu odalarda bulunan eşya ve defterlerin aynı akibete uğramadığı düşünülebilir. Ancak yine Vak'a-i Hayriyye sonrası Yeniçerilere ait bazı belge ve defterlerin bizzat devlet tarafından Ayasofya Hamamı'nda yakıtıldığı düşünüldüğünde, buradaki defterlerin de aynı akibete uğramış olabileceği akla gelmektedir. Bugün elimize ulaşabilen defter ya da defter parçaları ya bu süreçte gözden kaçmış ya da farklı sebeplerle daha önceki tarihlerde arşivlenmiş belgeler olabilir. Günümüze ulaşma sebepleri ne olursa olsun bu defterler tarihçilere yeniçeri orta vakıflarının işleyişi, bir yeniçeri ortasının mutad günlük ve aylık harcamaları gibi konularda önemli veriler sağlamaktadır.

Osmanlı para vakıfları, literatürde üzerine görece çokça yazılan ve tartışılan bir konu olsa da Yeniçeri para vakıfları bu ilginin dışında kalmış gözükmektedir.³ Bunda biraz önce bahsedilen arşivdeki kaynak azlığının yanında sicillerde Yeniçeri para vakıflarına dair bilgilerin son derece dağınık biçimde bulunmasının önemli rolü olmalıdır. Aslında Yeniçeri para vakıflarının nasıl işlediği, ekonomi üzerindeki etkisi, kredi ilişkilerinin sosyal ve siyasi yansımaları gibi konuların çalışılmasının para vakıfları alanına yapacağı önemli katkılar bulunmaktadır.

Yeniçeri para vakıfları hakkında en önemli bilgi parçalarından birini 1826'da Yeniçeri Ocağının ilgasından sonra ocak ve mensuplarının para ve taşınmazları ile ilgili hazırlanan muhalefat ve mezat defterleri oluşturmaktadır.⁴ İlga edilen Yeniçeri Ocağına ait para ve taşınmazlar ile cezalandırılan mensuplarının terekeleri devlet hazinesine ait görüldüğünden, Sultan II. Mahmud yönetimi 1826 sonrasında bunların peşine düşmüş ve buradan Asâkir-i Mansure ordusunun kuruluş bütçesinin bir kısmını karşılamayı ummuştur. Öncelikle Yeniçeri

- 2 Yeniçeri muhalefat defterlerinin pek çok kaydında ortalara ait sandıkların ve bunların içinde bulunan belge, defter, temessük ve rehin verilmiş değerli eşyaların yandığına dair ifadeler bulunmaktadır. Bazı örnekler için bk. BOA, MAD.d, nr. 9772, s. 21, 50; nr. 9766, s. 236, 239.
- 3 Bazı örnekler için bk. Ömer Lüffi Barkan ve Ekrem Hakkı Ayverdi, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546) Tarihi*, İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü, İstanbul 1970. Neşey Çağatay, "Ribā and Interest Concept and Banking in the Ottoman Empire", *Studia Islamica*, 32 (1970), p. 53-68. Jon E. Mandaville, "Usurious Piety: The Cash Waqf Controversy in the Ottoman Empire", *International Journal of Middle East Studies*, 3/10, (1979), p. 289-308. Murat Çizakça, "Cash Waqfs of Bursa, 1555-1823", *Journal of Economic and Social History of the Orient*, 3/38 (1995), p. 313-354. Süleyman Kaya, "Para Vakıfları Üzerine", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, I/1, (2003), s. 189-203. Tahsin Özcan, *Osmanlı Para Vakıfları: Kanunî Dönemi Üsküdar Örneği*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2003. Ali Şenyurt, "Yeniçeri Ortaları Yardımlaşma Sandıkları", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, (2017), s. 155-170. Naime Yüksel Kayaçağlayan, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Yeniçerilerin Politik ve Sosyo-Ekonomik Rollerini: İstanbul Örneği*, (Doktora Tezi), Yıldırım Bayezit Üniversitesi, Ankara 2018.
- 4 BOA, MAD.d, nr. 8390 (21 ZA 1241-27 M 1247/ 27 Haziran 1826-8 Temmuz 1831); nr. 9765 (9 R 1239-9 ZA 1247/13 Aralık 1823-10 Nisan 1832); nr. 9766 (20 ZA 1241-16 M 1253/26 Haziran 1826-22 Nisan 1837); nr. 9772 (3 M 1243-18 R 1244/27 Temmuz 1828-28 Ekim 1828); nr. 12411 (13 RA 1242-18 R 1249/15 Ekim 1826-4 Eylül 1833).

Ocağı ve cezalandırılan mensuplarına ait mal, mülk ve gediklerin açık arttırma ile satışından elde edilen gelirler Asâkir-i Mansure Hazinesine aktarılmıştır.⁵

II. Mahmud yönetiminin ısrarla peşine düştüğü bir başka kaynak ise Yeniçeri orta vakıflarından esnaf ve halka verilen krediler olmuştur. Bu kredilerin tespit ve toplanma sürecinde hazırlanan defterlerden günümüze sağ salım gelebilenler, tarihçilere Yeniçeri orta vakıflarının çalışılması için önemli kanıtlar sunmaktadır. Ne yazık ki 1826 sonrası hazırlanan ve elimize ulaşan defterlerde bütün orta vakıflarının ismi geçmemektedir. Arşivde konuyla alakalı mevcut defterlerin bir kısmının ağır hasarlı ve okunamaz durumda olduğunu göz önüne aldığımızda, bu defterlerden bir kısmının da günümüze ulaşmamış olması yüksek bir olasılıktır.⁶ Yeniçeri orta vakıfları her ne kadar sermayeleri açısından orta ve küçük ölçekli kredi oluşumları olsalar da Yeniçeri Ocağını oluşturan 196 ortanın her birinin para vakfının olduğunu farz ettiğimizde, bunların İstanbul ekonomisi üzerindeki toplam etkisinin hiç de azımsanmayacak derecede olduğu söylenebilir. Mevcut kayıtlardan yola çıkarak biraz da temkinli bir tahmin yapsak dahi Yeniçeri orta vakıflarının sahip olduğu ve kredi olarak dağıttığı sermaye 19. yüzyıl başlarında milyon kuruşlar raddesinde olmalıdır.

Özellikle Yeniçeri muhalefat ve mezat defterlerinin inceleme sürecinin bazı zorluklar içerdiği ve belirli sorulara cevap bulma imkânının olmadığı belirtilmelidir. Her şeyden önce farklı defterler arasında mükerrer kayıt ve girdiler mevcuttur. Diğer yandan pek çok kayıta orta vakıflarından alınan toplam kredi miktarı değil hazineye ödenen taksitler kaydedilmiştir. Orta vakıflarına ait defterlerin çoğunun Vak‘a-i Hayriyye sırasında yandığı da göz önüne alındığında pek çok orta vakfının toplam sermayesinin tespitinin imkânsız hale geldiği belirtilmelidir. Bu bağlamda Yeniçeri Ocağına mensup 196 ortanın toplam sermayesini tespit etmek de mümkün gözükmemektedir. Bütün zorluklara rağmen bu defterler orta para vakıflarından kredi alan kişiler, alınan kredilerin miktarı ve orta para vakıflarının işleyişi gibi konularda önemli bilgiler sunmaktadır. 19. yüzyıl başında Yeniçeri orta vakıfları hakkında sicillerden edinilmesi çok zor olan kuşbakışı görünümü bu defterlerden elde etmek mümkündür.

Mevcut çalışma 44. Ağa Bölüğü örneğinden yola çıkarak 18. yüzyıl sonları ve 19. yüzyıl başları İstanbulunda Yeniçeri orta sandıklarının işleyişi, sandıklardan verilen krediler, kredi alanlar ve orta sandıklarının Yeniçeri ortalarının masrafları için kullanımı konularında bazı genel tespitler yapmayı amaçlamaktadır. Osmanlı arşivinde bugüne kadar tespit edilebilmiş Yeniçeri ortalarına ait gelir-gider defterlerinin sayısı son derece sınırlıdır. Bu defterler arasında 44. Ağa Bölüğüne ait 1796-1826 dönemini kapsayan üç defter istisnai bir durum oluşturmakta ve Yeniçeri orta sandıklarının işleyişinin incelenmesi için önemli bir fırsat sunmaktadır. Literatürde para vakıfları hakkında yapılan önemli sayıda çalışma olsa da, Yeniçeri orta sandıklarının

5 BOA, MAD.d, nr. 11831 (21 ZA 1241-29 RA 1242/27 Haziran 1826-31 Ekim 1826).

6 Arşivde mevcut 1826 sonrası Yeniçeri muhalefatı ile ilgili defterlerden BOA, MAD.d, 12001 ve 12966 no’lu defterler ağır hasarlı durumdadır.

para vakıfları arasındaki yerini tespit edecek çalışmaların bu alana katkı yapma potansiyeli bulunmaktadır.

Para Vakfı Olarak Yeniçeri Orta Sandıkları

“Orta sandığı” tabiri çoğunlukla Yeniçeri ortalarının harcamalarını karşılamak için kurulmuş para vakıflarını tanımlamak için kullanılmaktadır. Aslında bir Yeniçeri ortasına ait nakit para, alış-veriş senetleri, taşınmazların senetleri, kredi temessükleri ve rehin verilen eşyalar gibi önemli ve değerli varlıkların ortanın odasında bir sandıkta saklanması sebebiyle kullanılan bu tabir, Yeniçeri ortasının sahip olduğu nakdi ya da gayri nakdi sermayeyi de ifade etmekteydi. Yeniçeri Ocağının ihtiyaçlarının karşılanması için kurulan para vakıflarının tam olarak hangi tarihlerde ortaya çıktıkları konusunda bir kanıt bulunmasa da bazı kaynaklar bunu Fatih dönemine kadar götürmektedir.⁷ Osmanlı Devleti, Yeniçeri ortalarının yıllık harcamalarını karşılamak için herhangi bir bütçe ayırmadığından, her Yeniçeri ortasının harcamalarını karşılamak için bir para vakfı işletip buradan yıllık kâr elde etmesi zorunluydu. Bu durum, barış zamanında ortanın yaptığı işe dâhil tüm harcamalarının orta sandığından karşılanması anlamına gelirken, harp vaktinde dahi Osmanlı Devleti bir Yeniçeri ortasının sadece seferber edilen üyelerinin işe masrafını karşılamakla ilgileniyordu. Sefer başlangıcında bazen bahşiş ya da açıktan para verildiği vaki olsa da seferber edilen orta mensuplarının işe dışında cepheye gidip gelirken ve cepheye yaptığı bütün harcamalar orta sandığı tarafından karşılanıyordu. Ortanın seferdeki mensuplarının yaptığı harcamalar için çoğu zaman poliçeler hazırlanmakta ve bunlar da İstanbul'daki orta sandığı tarafından ödenmekteydi.⁸

Hem barış hem de savaş zamanlarında orta sandığından karşılanmak zorunda olan masrafların başında kışlada çıkan yemek için yapılan harcamalar geliyordu. İleride biraz daha ayrıntılı olarak inceleneceği üzere kışlada pişirilen yemekler için alınan pirinç, soğan, tuz ve benzeri temel malzemeler, ekmek (Ramazanlarda *nân-ı aziz*), Et Meydanı'ndaki kasaptan alınan sübvance et gibi kalemler işe harcamalarını oluşturuyordu. İsmail H. Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları* isimli çalışmasında tek bir kaynağa dayanarak 17. yüzyıldan itibaren kışlalarda sadece haftada iki gün yemek çıktığını iddia etse de mevcut gelir-gider defterlerindeki mutfak harcamaları ve alınan malzemelerin miktarı 18. yüzyıl sonları ve 19. yüzyıl başlarında bunun en azından ortanın kışlada kalan mensupları için haftanın her günü olduğu izlenimini doğurmaktadır.⁹ Bu harcama kalemlerinin dışında, kışlanın bakımı için gerekli ufak tefek tamir, temizlik, ısınma, aydınlatma, kullanılan alet edevatın tamiri ve yenilenmesi giderleri, orta sandığından kışla için yapılan genel harcamaları oluşturmaktaydı.

7 *Mebde-i Kanun-i Yeniçeri Odjagi Tarihi (İstoriya proishojdeniya zakonov I Anuçarskogo korpusa)*, red. İrina E. Petrosyan, Moskva, İzd-vo “Nauka”, Glav. red. Vostoçnoy Lit-ri, 1987, s. 173.

8 BOA, D.YNÇ.d, nr. 34603, s. 25, 66, 70; BOA, MAD.d, nr. 5130, s. 50.

9 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, Türk Tarih Kurumu Yayinevi, Ankara 1943, s. 254.

Bu tip sürekli harcamaların orta sandığından karşılanabilmesi için orta para vakfının her yıl düzenli olarak kâr etmesi gerekiyordu. Orta sandıklarının nasıl başladığı konusunda bir bilgi olmadığı için başlangıç sermayelerinin de nereden geldiği bilinmemektedir.¹⁰ Ancak 18. yüzyılın sonları ve 19. yüzyıl başlarında her üç aylık ulufe çıktığında bazı maaşların yanına *taâmiye-i miyâne*, *kanâdil-i miyâne* gibi tabirler eklenerek orta sandıklarına aktarıldığı bilinmektedir.¹¹ Yine hâli vakti yerinde orta mensuplarından bir kısmının kışlanın belli ihtiyaçları için para, akar gelir sağlayacak dükkân, ev, gedik kirası gibi gelirleri vakfettiği görülmektedir. Bu tip sermaye eklemeleri olsa da bir orta sandığının hayatta kalabilmesi ve yukarıda bahsi geçen harcamaları karşılayabilmesi için sermayesini krediler şeklinde dağıtarak kâr sağlaması zorunluydu.

Orta sandıklarının sermayesinin işletilmesi sorumluluğu, orta zabitlerinin ileri gelenlerinden mütevellilere verilmişti. Her ortanın mütevellisi orta sandığından, ortanın ihtiyaçları için yapılacak harcamaların yanı sıra verilecek krediler ve bunların faizi ile birlikte geri toplanması görevini üstlenmişti. Mütevellilerin bu görevi layıkıyla yerine getirip getirmediğinin denetlenmesi görevi ise ortanın ileri gelen zabitlerinden oluşan bir heyetin denetimi altındaydı. Orta sandığının hesaplarının denetlenmesi belirli aralıklarla (ideal olarak her sene sonu) bu heyet tarafından yapılıyor, hesaplar kapatılıp gelir ve gider yekûnu defterde kayıt altına alınıyor ve kaydın altına müteveli ve heyet üyelerinin her biri kendi mühürlerini basıyordu. Günümüze gelebilmiş çok az sayıda defterden yola çıkarak ortanın ihtiyaçları da denilen bu zabıt heyetinin denetleme işlemini ne kadar titiz ve detaylı yaptığını anlayabilmek pek mümkün değildir. Mesela 44. Ağa Bölüğü'nün hesapları en azından kâğıt üzerinde her sene düzenli biçimde denetlenirken, 61. Ağa Bölüğü'nün hesaplarının bazen 26 aylık aralar ile denetlendiği görülmektedir. Hesapların düzenli aralıklarla denetlenmesi bu kayıtların illaki doğru ve titiz tutuldukları anlamına gelmese de bu iki ortanın hesaplarının denetlenmesi arasındaki fark burada bir standart aramamak gerektiğini hatırlatmaktadır. Ancak orta para vakfının zarar ettiği durumlarda ve bilhassa mütevellilik görevinin devir teslimi sırasında hesaplar çok daha titiz biçimde inceleniyor ve bu tip durumlar bazen dava ve anlaşmazlık konusu olabiliyordu.¹²

Sonuçta her müteveli orta sandığında bulunan sermayenin büyük bölümünü kredi olarak dağıtarak işletmek zorundaydı. Arkalarında Yeniçeri Ocağı gibi bir kurumsal güç olan orta mütevellileri çoğu zaman verdikleri bu borçları kadı sicillerine kaydettirme ihtiyacı hissetmiyorlardı. Bu sebeple Yeniçeri ortalarından verilen borçların kadı sicillerine yansımaları ya ödenmeyen bir borcun tahsili ya vefat sebebi ile mevcut borcun varislere aktarımı ya da ölenin terekesinden tahsili durumlarında oluyordu. Çalışmada belirtildiği üzere bu durum orta para vakıflarının sicillerden çalışılmasını gayet meşakkatli hale getirirse de sicillere dayalı çalışmaların

10 *Kavanin-i Yeniçeriyân'a* göre 17. yüzyıl başlarında “düzen akçesi” tabiri olunur ortanın para vakfı aslında seferlere giden orta mensuplarının ağırlıklarını taşıyacak binek hayvanlarının sağlanması için işletiliyordu. Bu kaynakta “düzen akçesinin” kimin tarafından yönetildiği belirtilmemektedir. Ancak *Kavanin-i Yeniçeriyân*, ortanın “akçe kutusu”nun “vekilharc” olarak adlandırılan zabitin sorumluluğu altında olduğunu ifade etmektedir. *Mebde-i Kanun-i Yeniçeri Odjağı Tarihi*, s. 178-180.

11 Bazı örnekler için bk. BOA, D.YNÇ.d, nr. 34999, s. 4; nr. 34915, s. 14; nr. 34837, s. 5.

12 BOA, C.AS, nr. 156/6889, (5 RA 1226/30 Mart 1811).

Yeniçeri para vakıflarını anlamaya büyük katkı yapacağı şüphesizdir.¹³ Her ne kadar arkalarında Yeniçeri Ocağı ve kendi ortaları gibi kurumsal bir güç bulunsa da mütevelliler bazen özellikle taşrada borcunu ödememekte ısrar eden, etrafı geniş ve çevresinde kollanan birisi karşısında aciz duruma düşebiliyor ve borcun tahsili için devletin üst makamlarına kadar başvurmak zorunda kalabiliyorlardı.¹⁴ Normalde arkalarında Yeniçeri Ocağı gibi cebr kullanma konusunda çok da çekingen olmayan bir askerî gruba sahip mütevellilerin Osmanlı tebaası birinden borç tahsili konusunda çok zorluk çekmeyecekleri beklenebilir. Zaten eldeki defterlerden edinilen izlenim, ortalarından borç alan kimselerin ya küçük ve orta ölçekli esnaf-tüccar ya da sosyo-ekonomik olarak çok güçlü olmayan kesimlerden geldikleridir.

Kredi alanlar hangi sosyo-ekonomik tabakadan ve meslekten gelirlerse gelsinler, mütevellilerin kredi sürecinde dikkatli davrandığı ve herhangi bir güvence ve karşılık gösterilmeden borç vermedikleri görülmektedir. Ancak verilen bütün borçların bu şekilde verildiğini ve mütevellilerin harfi harfine bütün kuralları uyduklarını farz etmek yanıltıcı olacaktır. Mütevellilerin farklı sebeplerle kayıt dışı borç verebilecekleri, orta sandığının sermayesini kendi kişisel menfaatleri doğrultusunda kullanabilecekleri, akrabalık, hemşerilik ya da iş ilişkileri sebebi ile kuralları esnetebilecekleri göz önünde tutulması gereken faktörlerdir. Sonuçta, 1826 sonrası hazırlanan muhallefât defterlerine kaydedilen borçlar ancak formel yollarla verilmiş ve kanıtlanabilecek borçlar olmalıdır. Bunun dışındaki borçların devlet tarafından keşfedilmesi çok da mümkün gözükmemektedir.

Bu tip keşfedilmesi rastlantıya kalmış kayıt dışı borçları bir yana bırakırsak, bir İstanbul sakininin bir orta para vakfından borç edinebilmesi için gerekli bağlantılara sahip olması herhalde ilk şartlardan biriydi. Sonraki adım ise alınacak borç karşılığı bir güvence verilmesiydi. Bu güvence ipotek edilecek bir taşınmaz olabildiği gibi, rehin olarak verilecek mali değere sahip kıymetli bir eşya, bir *gedik* tasarrufu ve hatta çok tercih edilen bir şekilde Kapıkulu ocaklarından sahip olunan bir *esâme kâğıdı* yani maaş cüzdanı da olabiliyordu. İpotek ve rehin dışında borç için bir ya da birden fazla kefil göstermek tercih edilen bir başka yöntemdi. Sayılan bu yöntemler bazen bir arada olabiliyor, mesela borcun bir kısmı için ipotek ya da rehin gösteren borçlu, kalan kısmı için de bir kefil bulabiliyordu. Çalışmada kullanılan defterlerden anlaşıldığı üzere ipotek için ev ya da dükkân mülkleri kullanılırken, rehin için gedik ve esâmeler dışında çoğunlukla mücevherler, silahlar, kıymetli kumaşlar ve hatta altın sikkeler tercih edilebiliyordu.

1826 sonrasında Osmanlı Devleti, orta sandıklarından verilen kredilerin peşine düşüp borçlulardan bu paraları talep ettiğinde, kredi karşılığında değerli mallarını rehin bırakmış olan

13 Bu konuda yeni tamamlanan ve önemli bulgular sunan bir çalışma için bk. İrfan Kökdaş ve Yahya Araz, "Regiment Waqfs and Funds of Janissaries within Local and Transprovincial Settings: The Case of Istanbul and Vidin, 1720–1826", *12th Halcyon Days in Crete Symposium, The Janissaries: Socio-political and Economic Actors in the Ottoman Empire*, 12.01.2014-14.01.2024, Girit, Yunanistan, Crete University Press/FORTH, Crete 2025, 29-62.

14 Mesela Yeniçeri ortalarından 30. Ağa Bölüğü, orta sandığından 48.000 akçe borç alıp bunu dört seneye yakın bir süre boyunca ödemeyen Mudanya Metropolit'i'nden bu borcu tahsil edememiş, en sonunda çareyi Divan-ı Hümayun'dan hüküm çıkarttırmakta bulmuştu. BOA, Bâb-ı Âsafi Divan-ı Hümayun Sicillatı Mühimme Defterleri (A.DVNS.MHM.d), nr. 93, s. 42, h. 217 (Evahir-i R 1070/4-14 Ocak 1660).

borçluların çoğunluğu hazineye borçlarını ödemeleri karşılığında bu malların geri verilmesini talep etmişti. Ancak bu değerli eşyaların büyük bölümü Vak'a-i Hayriyye sırasında Yeni Odalar'da çıkan yangın sonucunda orta sandıkları ile birlikte yandığından devlet açısından sıkıntılı bir durum ortaya çıkmıştı. Zira hukuki olarak *bey' bi'l-vefa* şeklinde gerçekleştirilen bu gibi borçlanma işlemlerinde, borcun ödenmesi durumunda rehin verilen eşyanın borçluya ya iadesi ya da tazmin edilmesi gerekiyordu.¹⁵ Bu sebeple borcunu ödemiş durumda olanların borçları kaybolan rehinleri karşılığında devlet tarafından silinirken, borcunu ödeyerek eşyalarını talep edenlere de ödedikleri para hazinece iade edilmişti.¹⁶

Orta sandıklarına rehin olarak bırakılan kıymetli mal ve evrak arasında, defterlerde açık ara en fazla ismi geçen Yeniçeri esâmeleriydi. Bu aslında 18. yüzyıl boyunca esâmelerin askerlikle alakası olmayan sıradan halkın ve ekâbirin eline geçmesi sürecinin bir yansımasıydı. Üç aylık ulufe dağıtımlarında, sahip oldukları esâme kâğıdında kayıtlı ücreti almak için orta kışlarına giden bu kesim için esâmeler orta zabitleri ve özellikle mütevelliler ile ilişki kurmak için fırsat oluşturmuş olmalıdır. Bir ortadan esâme sahibi olmak yine aynı ortadan kredi talep etmeyi kolaylaştıran bir faktör gibi gözükmektedir. Esâmeler bu dönemde piyasada kolaylıkla belli rayiçlerden alınıp satılabildiklerinden önemli bir rehin aracı idiler. Rayiçteki değişimlere rağmen 18. yüzyılın ikinci yarısı ve 19. yüzyılın başları arasında bir esâmenin piyasa değerinin, esâmenin günlük getirdiği her akçe için ortalama 10 kuruş olduğu bilinmektedir.¹⁷ Örnek vermek gerekirse, en üst seviyeden günlük 120 akçe getiren bir mütekaid esâmesinin piyasa değeri 1.200 kuruş seviyesindeydi. Bu esâme zaten her üç aylık ulufede sahibine devlet hazinesinden 88,5 kuruş gelir sağlıyordu. Bu değerde bir esâme sahibi eğer bir yeniçeri ortasından kredi almak istese ve esâmenin piyasa değeri olan 1.200 kuruşu %15 rıbh ile kredi olarak alsa, orta sandığına toplamda 1.380 kuruş borçlanmış oluyordu. Kredi alan bu esâme sahibinin esâmesi ile üç aylık gelirini orta sandığına rehin olarak bıraktığı farz edilirse, toplam borç olan 1.380 kuruşun 15.5 ay gibi bir sürede geri ödenmiş olacağı hesaplanabilir.

Ancak alınan kredilerin bir kısmında, medyunların esâmelerini rehin olarak bıraktıklarında aldıkları kredinin esâmelerin piyasa değerinin çok altında olduğu görülmektedir. Bu anlaşmaların detayına ulaşamadığından, söz konusu esâme sahibi borçlular esâmenin üç aylık getirisinin bir kısmı ile borçlarını öderken, kalan kısmını toplamaya devam ettiği tahmin edilmektedir. Bu gibi çok daha karmaşık ve detaylı örnekler bulunsa da burada daha fazla detaya girmeden, esâmelerin çok önemli bir borç alma aracı teşkil ettiğini bir kez daha belirtmekle yetinebiliriz. Esâmelerin dışında yukarıda da belirtildiği üzere, borç almak isteyenlerin bazen *bey' bi'l-istiglal* yolu ile evlerini ipotek ettirdikleri ya da belirli bir meslekte sahip oldukları gedikleri *ferâğ bi'l-istiglal*

15 Abdülaziz Bayındır, "Bey' bi'l-vefâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. VI, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 20-22.

16 MAD.d, nr. 9766, s. 236.

17 İrfan Kokdaş, "İstanbul Esame Piyasası Üzerine Notlar (1750-1826)", *Payitaht Yeniçerileri: Padişahın Asi Kulları, 1700, 1826*, ed. Aysel Yıldız, Yannis Spyropoulos, and M. Mert Sunar, Kitap Yayınevi, İstanbul 2022, s. 189.

şeklinde orta sandığına teslim ettikleri görülmektedir. Bu iki tarz kredi işleminde çoğunlukla ev ya da gedik, borçlunun tasarrufunda kalmaktaydı.¹⁸

Orta sandıklarından verilen kredilerin, sandık sermayelerinin büyüklüğüne uygun olarak çoğunlukla mütevazı rakamlar teşkil ettiği söylenebilir. İlgili defterlerden, orta sandıklarının kredi için kapısını çalanların İstanbul halkının çok farklı kesimlerinden geldiği görülmektedir. Çoğunlukla alt ve orta sosyo-ekonomik gruplardan İstanbullular, küçük meblağlardan orta büyüklükte kredilere uzanan bir yelpazede Yeniçeri para vakıflarını kullanmayı tercih ediyorlardı. 1826 sonrası hazırlanan muhalefat defterleri, borçluların kimlikleri konusunda daha çok bilgi içerse de borç alma sebepleri hakkında bazı istisnalar dışında ketum davranmaktaydılar. İstanbulluların öngörülemez sağlık harcamalarından evlerini tamir ettirmeye, ölen babasından kalan borçları kapatmaktan mesleğini icra etmeye devam edebilmek için gerekli mal ve malzemeyi almaya uzanan bazı acil ihtiyaçlarını karşılamak için orta sandıklarından kredi almak yoluna gittikleri görülmektedir.¹⁹ Bu kayıtlarda ayrıca yeni bir işe atılmak için gerekli sermayeyi bulma, işini büyütmek için yeni bir dükkân alma, evini genişletme, bir Yeniçeri Ağa Bölüğü'nün çorbacılığı makamı için gereken caizeyi bulma gibi farklı sebeplere de rastlanabilmektedir.²⁰ Ancak ne yazık ki yüzlerce kayıt içinde bu ayrıntılara giren kayıtlar iki elin parmaklarını geçmemektedir.

Kayıtlar borçluların kimlikleri, yaşadıkları ve çalıştıkları mekânlar hakkında daha cömert olsa da bütün kayıtlarda bu ayrıntıları bulmak mümkün değildir. Zira defterleri hazırlayan kâtiplerin ana kaygısı hazineye olan borçlar konusu olduğu için bazı kayıtlarda borçlunun sadece ismi zikredilmektedir. 44. Ağa Bölüğü'nün gelir-gider defterleri örneğinde daha ayrıntılı biçimde bahsedileceği üzere, orta sandıklarına borçlanan gruplar arasında İstanbullu esnaf ve tüccar grupları ilk sırayı almaktadır. Bir kısmı Yeniçeri ya da askerî unvanlar taşıyan bu grubun orta sandıklarına en fazla başvuran grup olması, Yeniçeriler ile esnaf ve zanaatkarlar arasındaki ilişki göz önüne alındığında çok da şaşırtıcı değildir. Esnaf, zanaatkar ve tüccardan sonra küçük ve orta dereceli devlet hizmetlileri ile ilmiye mensupları ve gayrimüslimler, daha küçük oranlarda olsa da göze çarpan gruplar arasındadır. Az sayıda olsa da yeniçeri vakıflarından borç alanlar arasında kadınlar da bulunmaktadır. Bunların bir kısmı kocaları ya da aile mensuplarının aldıkları borçlar yüzünden bu duruma düşmüş olsalar da bizzat orta sandıkları ile kredi ilişkine giren kadınlar da mevcuttur. Hatta bunların içinde iş sahibi ya da bizzat kredi veren konumunda olanlar vardır.²¹ Bahsedilen muhalefat defterlerindeki çok sayıda örnekten farklı ayrıntılara girmek mümkünse de çalışmamızın bu kısmında yukarıda değinilen genel tespitlerle yetinilecektir. Çalışmanın

18 Ali Bardakoğlu, "Ferâğ", *DİA*, C. XII, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, s. 351-354; Süleyman Kaya, "XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Kredi İlişkilerinin Hukuki Boyutu", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, 3, (Bahar 2007), s. 23-26.

19 BOA, MAD.d, nr. 8390, s. 5, 6; nr. 9772, s. 20.

20 BOA, MAD.d, nr. 9766, s. 159; nr. 9772, s. 94, 98, 172.

21 BOA, MAD.d, nr. 9766, s. 233, 264.

aşağıda yer alan esas kısmında ise Yeniçeri orta sandıklarına ait çok az sayıdaki gelir-gider defterlerinden 44. Ağa Bölüğü'ne ait üç adet defter ele alınacaktır.

44. Ağa Bölüğü'nün 1796-1826 Dönemindeki Gelir ve Giderleri

İstisnai biçimde 44. ve 61. Ağa bölüklerine ait altı adet gelir-gider defterinin bugün elimizde olması büyük ihtimalle bu bölüklerin kışlarının Şehzadebaşı'nda Eski Odalar'da bulunması ile alakalıdır. 1826 Haziran'ında Yeni Odalar gibi kundaklama ve top ateşi sonucu çıkan bir yangına maruz kalmayan bu kışla kompleksi, II. Mahmud yönetimi tarafından sonradan yıktırılmıştı. Bu açıdan bakıldığında, buradaki defterlerin çoğunlukla zarar görmeden ele geçirildiği düşünülebilir. Ancak Vak'a-i Hayriyye sırasındaki kaos ortamında aynı şeyin orta sandıkları ve içerdikleri değerli eşyalar için söylenemeyeceğini de yine muhalefat defterlerinden öğrenmekteyiz. Zira yukarıda bahsedildiği üzere 1826 sonrası orta sandıklarına olan borçlarını ödemeleri karşılığında rehin verdikleri eşyaları geri isteyen; ama bu eşyaların kayıp olduğu cevabını alanlar arasında orta sandıkları Eski Odalar'da bulunan Yeniçeri ortalarından borç alanlar da vardı.²² Bu durum, Eski Odalar'da bulunan orta sandıklarının Vak'a-i Hayriyye sırasında yağmaya maruz kaldığı ihtimalini düşündürmektedir.

Orta sandıklarının akıbetleri ne olursa olsun Eski Odalar'da 21 adet Ağa Bölüğü ve 5 adet Cemaat kışlası olmak üzere 26 ortanın kışlasının bulunduğu düşünülürse, burada 44. ve 61. Ağa bölüklerine ait altı defterden çok daha fazlasının olması gerekirdi.²³ 44. Ağa Bölüğü'ne ait olan üç defter 1796-1826 dönemlerini kapsamaktadır. Böylelikle bu ortanın 30 yılı kapsayan gelir-gider kayıtlarına ulaşılabilmektedir. Bu üç defterin günümüze ulaşmış olması, orta sandıklarının işleyişini anlamak için tarihçilere önemli bir fırsat sunmaktadır.

Söz konusu üç defterin de tutuluş biçimi bazı ufak farklar dışında birbirine benzemektedir. Defterlerdeki hesaplar genelde senelik olarak kapatılmakta; ancak bazen bu sürenin on iki aydan biraz fazla olabildiği de görülmektedir. Özellikle 1796-1809 arasını kapsayan defterde yıllık hesapların başlangıç ve bitiş tarihleri bazı farklılıklar göstermektedir. Defterdeki ilk senelik hesap 15 Rebiyülahir 1211'de başlayıp 30 Cemaziyelevvel 1212'de sona ermekte, böylece 13,5 aylık bir dönemi kapsamaktadır. Hesaptaki bu ilk düzensizlik daha sonrakilere de yansımış, bu durum hesapların başlangıç ve bitiş tarihlerinin standart olmamasına neden olmuştur. Bununla birlikte, 1809-1816 ve 1816-1826 tarihlerini kapsayan defterler daha standart bir düzen izlemektedir. 1809-1816 yılları arasını kapsayan defterde senelik gelir-giderler Muharrem'in

22 Kışlası Eski Odalar'da bulunan 53. Ağa Bölük sandığına rehin bırakılan ama kayıp olan bir kılıç için bk. BOA, MAD.d, nr. 9772, s. 20. Benzer biçimde kışlası Eski Odalar'da bulunan 44. Ağa Bölüğü'ne rehin verilmiş ve kayıp olan gümüş kaplı hançerin kaydı için bk. MAD.d, nr. 9772, s. 125.

23 Mehmet Mert Sunar, "XVIII. Yüzyıl ve XIX. Yüzyıl Başları Yeniçeri Kışlaları Üzerine Bir Değerlendirme" *Yeni Bir Askeri Tarih Özlemi: Savaş, Teknoloji ve Deneysel Çalışmalar*, ed. Kahraman Şakul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2013, s. 260. Bu defterlerin başına ne geldiğini tahmin etmek çok kolay değildir. Belki bunların çoğu gerekli işlemler tamamlandıktan sonra Yeniçerilere ait içeriğini bilmediğimiz pek çok belge ve defter gibi Ayasofya Hamamı'nda yakılmış olabilir.

başından Zilhicce'nin sonuna kadar hesaplanırken, 1816-1826 arasını kapsayan defterde senelik hesaplar Rebiyülahir ayının başından bir sonraki yılın Rebiyülevvel ayının sonuna kadarki on iki aylık bir süre içinde hesaplanmaktadır.

Defterlerde senelik hesaplar dört ayrı kategori altında tutulmaktadır. İlk olarak, o yılın Cuma günleri özel olarak yapılan harcamalar *Harc-ı Cuma* başlığı altında hesaplanmaktadır. Bu harcama kalemi çok büyük bir meblağ tutmamaktadır; zira sadece Cuma günleri kışlada bulunan orta ihtiyarları için yapılan masrafları içermektedir. Bu masraf aylık olarak 12 ila 20 kuruş arasında değişmektedir. İkinci olarak, her sene orta için yapılan genel harcamalar aylık olarak hesaplanmakta ve bu harcamalara en sonunda Cuma günleri yapılan masraflar da eklenerek o sene yapılan harcamaların toplamı bulunmaktadır. Üçüncü kategori, orta para vakfından verilen kredilerden o sene yapılan faiz tahsilleri ile farklı kalemlerden elde edilen gelirleri içermektedir. Dördüncü ve son kategori ise o sene sonunda orta sandığındaki mevcut sermayenin durumunu gösteren bir icmal hesabı içeren kayıttan oluşmaktaydı. Dördüncü kategori, 1816-1826 dönemini kapsayan defterde her sene düzenli olarak hesaplanmışsa da 1796-1809 yıllarını kapsayan defterde sadece 4 seneyi kapsamaktadır. Bu durum, defterde kayıp sayfaların olması ihtimalini akla getirmektedir. *Mâl-i miyâne* olarak tabir edilen orta para vakfı sermayesi hesap denetiminin, senelik icmal hesabının altına ortanın mütevellisi ile birlikte "ihtiyarlar" olarak belirtilen zabitler heyetinin mühürlerini basarak gerçekleştirildiği görülmektedir.²⁴ Bu denetimin ne kadar detaylı ya da titiz yapıldığı konusunda bir şey söylemek mümkün değilse de para vakfının üst üste zarar etmesi veya sermayesinin azalması gibi durumların zabitler heyetinin müdahalesi ile sonuçlanabileceğini tahmin etmek zor değildir.

Orta sandığı gelir-gider defterlerinde bazen farklı kayıtlara ve hesaplara da rastlanabildiği 1796-1809 arası dönemi kapsayan defterden anlaşılmaktadır. Mesela bu defterin ilk sayfasında çoğu 44. Ağa Bölük mensuplarına ya da ortadan ulufesi olanlara verilen borçlar kaydedilmiştir.²⁵ Bunların bir kısmı "maaş kırdırma" tabir edilen işlemlerden oluşmakta, ulufe sahibi gelecek aylarda alacağı ulufesinden tahsil edilmek üzere orta sandığından borç almaktadır. Bir kısmı etrafı daire içine alınan bu kayıtların çok düzenli bir sıra içinde kaydedilmediği belirtmek gerekir. Bu borçlardan herhangi bir faiz ya da komisyon alındığına dair bir bulguya rastlanmamıştır. Bu sayfayı izleyen sayfalarda ortanın sahip olduğu bazı demirbaşların kaydedildiği görülmektedir.

1796-1809 döneminde gerek Fransa'nın Mısır'ı işgal girişimi ve 1806-1812 Osmanlı-Rus Harbi gibi önemli askeri gelişmeler yaşandığından, orta mensuplarının Ordu-yı Hümayun ile birlikte iki kez seferber edildiği görülmektedir. Ortanın sahip olduğu silah kayıtlarının bu gelişmelerle alakalı olduğu düşünülebilir. Literatürde Kapıkulu Ocakları mensuplarının sefer dönemlerinde silah ve teçhizatının Cebahane tarafından sağlandığı bilgisi yaygın olsa da daha 17. yüzyıldan itibaren Yeniçerilerin bu mirî silahlara çok da güvenmediği görülmektedir.²⁶

24 BOA, D.YNÇ.d, nr. 34954, s. 11, 19, 27, 35, 43, 51, 59, 67, 75; MAD.d, nr. 5130, s. 124-126.

25 BOA, MAD.d, nr. 5130, s. 1.

26 *Mebde-i Kanun-i Yeniçeri Odjagi Tarihi*, s. 89.

Herhalde bu sebeple 44. Ağa Bölüğü tarafından özellikle Yeniçerilerin tercih ettiği yivli *şeshane* tüfeklerinin satın alınmasına ihtiyaç duyulmuş olmalıdır. “Mâl-ı miyâne olan esliha beyan şode” başlığı altında 30 adet sarma *şeshane*, 16 adet nalpare tüfek, 13 adet piştov ve 5 adet yatağan kaydına rastlanmaktadır.²⁷ Daha da ilginç olanı, 30 adet *şeshane* tüfeğinin 25’inin orta sandığı tarafından sonradan satılmış olduğu bilgisidir. Buradan, sefer bitiminde bu silahların satılarak paraya dönüştürüldüğü ve yeniden orta vakfı sermayesine eklendiği akla gelmektedir.

Deftere kaydedilen diğer önemli demirbaşlar arasında Yeniçerilerin tören kıyafeti olan dolamalar gelmektedir. Farklı renklere eskimiş ya da yeni vasıfları ile tanımlanan 39 adet dolama ortanın demirbaşları arasında yer almaktadır. Dolamalar dışında 7 tanesi yeni satın alınmış 13 adet kilimin de demirbaşlara kaydedildiği görülmektedir.²⁸ Bu sayfalarda ortanın demirbaşları arasında geçmesi beklenen bakır ve metal mutfak eşyaları ya da kazanlara ait bir kayda rastlanmamaktadır.

44. Ağa Bölüğü’nün Giderleri

Her sene ortanın giderlerinin aylık olarak hesaplandığı ve her harcama kaleminin ayrı olarak kaydedildiği görülmektedir. Bu harcama kalemlerinden bir Yeniçeri ortasının düzenli ve standart harcamaları ile anlık ortaya çıkan harcamaları arasında bir ayrım yapmak mümkündür. Harcamaların en önemli bölümünü kışlada ve kollukta bulunan orta mensuplarının iâşesi teşkil etmekteydi. Özellikle 17. yüzyıldan itibaren Yeniçerilerin büyük bölümünün kışlada değil şehrin farklı mahallelerindeki evlerde, dükkânlarda, hanlarda ve bekâr odalarında yaşamaya başladığı bilinmektedir. Zaten İstanbul’daki kışlaların büyüklüğü ve yapısı sayıları geometrik olarak artan Yeniçerileri barındırmaya müsait değildi. Bu açıdan, ortaların kışlalarında yaşayan Yeniçeri sayısının son derece sınırlı olduğu açıktır. Özellikle zabıt sınıfına mensup Yeniçerilerin bir kısmı gün içinde kışlalarda olsa da bunların büyük bölümünün akşamları evlerine döndüğü anlaşılmaktadır.

Kışlada yaşayan ve kollukta bulunan sınırlı sayıdaki 44. Ağa Bölüğü mensupları için düzenli yemek çıkarıldığı ve bunun iâşesinin harcama kalemlerinin en önemli kısmını oluşturduğu eldeki iki defterden anlaşılmaktadır. Bu arada kışlanın; ulufe dağıtımı, Cuma günleri, Ramazan geceleri ve dinî bayramlarda kalabalıklaştığı, orta mensuplarının bu zamanlarda kışlada daha yoğun biçimde bulunduğu ve bu günlerde kışlada pişirilen yemek miktarının da arttığı belirtilmelidir.²⁹ İâşe masrafları arasında ekmek, et ve pirinç en başta gelmektedir. Orta bütçesinden neredeyse her ay ya da birkaç ayda bir ekmekçiye, zahire için bakkala ve et için “Meydan Kasabı” tabir olunan Et Meydanı’ndaki kasaba düzenli biçimde ödemeler yapılmaktaydı.³⁰ Kışlada pişen

27 BOA, MAD.d, nr. 5130, s. 2.

28 BOA, MAD.d, nr. 5130, s. 3.

29 BOA, C.AS, nr. 52674 (2 Z 1216 / 5 Nisan 1802).

30 BOA, D.YNÇ.d, nr. 34954, s. 14-15, 22-24; BOA, MAD.d, nr. 5130, s. 10-11.

yemekler için gerekli olan tuz, zeytinyağı, sadeyağ, pirinç, nohut, bal, safran gibi malzemeler de iâşe için yapılan harcamalar arasında yerini almaktadır.³¹

İkinci önemli harcama kalemini kışlanın ısınması ve yemek pişirmek için alınan odun ve kömür ile aydınlatma için yapılan masraflar oluşturmaktaydı. Aydınlatma kategorisi altında düzenli biçimde mum, kandil, fener gibi malzemelere harcama yapıldığı görülmektedir.³² Bunları daha seyrek olsa da kışlanın tamiri için yapılan masraflar takip etmektedir. İstanbul'un yapı dokusuna uygun biçimde ahşap olarak sivil mimariden çok da farklı biçimde inşa edilmeyen orta kışlaları düzenli olarak bakım ve tamirata ihtiyaç duymaktaydı. Eskiyen tahtaların yenilenmesi, kapı kilitlerinin değişimi, muslukların tamiri ya da değişimi, kışlanın su ve atk su altyapısının tamiri gibi pek çok ihtiyaç orta bütçesinden karşılanmak durumundaydı.³³ Benzer biçimde mutfak eşyalarının tamiri ve yenilenmesi, orta zabıtlarından aşçı ve sakaların giydiği ve kullandığı bazı özel giysi ve eşyanın yenilenmesi ya da tamiri için de harcama yapılmaktaydı.

Kışlaya alınan malzemenin taşınması ya da ısınma ve yemek pişirme için kullanılan ocağın küllerinin temizlenmesi gibi bazı bedeni hizmetlerin orta mensuplarına değil de ücret karşılığı dışarıya yaptırılması dikkat çekicidir.³⁴ Bunlar büyük ihtimalle faal olarak kışlada görev yapan Yeniçerilerin kendi askeri statülerine yakıştıramadığı bedeni işleri yapmaktan imtina etmesi ile alakalıydı. Bu işlerin kimlere yaptırıldığı konusunda defterlerde bir bilgi olmasa da her alınan malzemede hammaliye ücreti ödenmesi ve düzenli olarak ocak temizliğine para harcanması orta mensuplarının bu işleri yapmadığının göstergesidir. Belli âdet ve görenekler doğrultusunda verilen bahşişler, bayram ya da farklı vesilelerle yapılan sosyal ziyaretlerde orta adına verilen hediyeler, vefat eden ve fakir durumda olan orta mensuplarının cenaze masraflarının karşılanması, dinî olarak önemli olan Cuma günleri, Ramazanlar ve bayramlarda yapılan ekstra harcamalar bir diğer önemli masraf kategorisini teşkil etmekteydi.³⁵

Ortanın harcamaları arasında, savaş zamanlarında ordu ile sefere gönderilen orta mensupları için yapılan harcamalar da önemli bir yer tutuyordu. Özellikle 1796-1809 dönemini kapsayan defterde hem 1798'de Mısır Seferi'ne katılan hem de 1806-1812 Osmanlı-Rus Harbi sırasında cepheye gönderilen 44. Ağa Bölüğü'ne mensup Yeniçeriler için yapılan bazı harcamalar yer almaktadır.³⁶ 1798'de Ordu-yı Hümayun ile gidecek olan orta mensupları için 6.128 kuruş harcama yapılmış, bunun 4.500 kuruşu devlet tarafından karşılanmıştır. Ama yine de 1798-1799 hesap döneminde sefer için orta sandığından 1.628 kuruşluk ekstra bir harcama yapılmak durumunda kalınmıştır. Keza 1806'da Osmanlı-Rus Harbi patlak verdiğinde, 1807'de ordu ile sefere giden orta mensupları için harcamalar yapılmış, bunun bir kısmı devlet tarafından

31 BOA, MAD.d, nr. 5130, s. 37-39; BOA, D.YNÇ.d, nr. 34954, s. 46-48.

32 BOA, D.YNÇ.d, nr. 34954, s. 54-56; BOA, MAD.d, nr. 5130, s. 101-102.

33 BOA, D.YNÇ.d, nr. 34954, s. 62-63; BOA, MAD.d, nr. 5130, s. 75-76.

34 BOA, MAD.d, nr. 5130, s. 67-68; BOA, D.YNÇ.d, nr. 34954, s. 30-32.

35 BOA, MAD.d, nr. 5130, s. 21, 28-29, 76,

36 BOA, MAD.d, nr. 5130, s. 45-46.

verilse de orta sandığından sefer için önemli bir meblağ ödenmesi gerekmiştir.³⁷ Bu açıdan savaş dönemleri, orta para vakfının sermayesinin belli seviyelerde eksildiği zamanlardı.

Orta Sandığından Verilen Krediler ve Gelirler

Yukarıdaki başlık altında bahsedilen bütün harcamaların karşılanabilmesi orta para vakfının kâr etmesine bağlıydı. 1826 sonrası hazırlanan muhalefat defterleri incelendiğinde, Yeniçeri para vakıflarının verdikleri kredilere %12 ile %15 arasında bir *rihb* uyguladıkları görülmektedir.³⁸ Buradan Yeniçeri orta sandıklarının para vakıfları için belirlenmiş azami %15 oranına uydukları anlaşılmaktadır. 44. Ağa Bölüğü'nün gelir ve gider defterlerinde orta sandığının senelik gelirlerinin kaydedildiği sayfalarındaki girdilere bakıldığında sadece borçlunun ismi ve alınan *rihb* miktarı belirtilmektedir. Ancak borçluların *rihb* ödemeleri her zaman düzenli olmadığından ve taksitlerle ödendiğinden, çoğu zaman alınan toplam krediyi hesaplamak zorlaşmaktadır. Yine de 44. Ağa Bölüğü'ne ait iki defterden orta sandığından verilen kredilerin çalışmada bahsedilen muhalefat defterlerindeki kredi rakamları ile benzerlik gösterdiği görülmektedir. Verilen kredilerin çoğunluğunun küçük ölçekte olduğu ve 50 kuruştan 1.000 kuruşa kadar olan tutarlar arasında değişim gösterdiği söylenebilir. 1.000 kuruştan fazla tutarlarda kredilerin genelde sayıca çok az olduğu, bazen çok istisnai olarak 5.000 kuruş civarında kredilerin verildiği de ortaya çıkmaktadır. Zaten toplam sermayesi 1796-1826 arası dönemde 20-30 bin kuruş arası değişim gösteren bu orta sandığının daha büyük krediler vermesi de mümkün değildi.

44. Ağa Bölüğü orta sandığından kredi alanlar arasında küçük esnaf çok önemli bir kesimi teşkil etmektedir. Verilen kredilerin büyük çoğunluğu küçük esnaf tarafından alınan bireysel kredilerdir. Çok nadir olarak bazı esnaf gruplarının toplu şekilde kredi aldığı da vakidir. 44. Ağa Bölüğü orta sandığı örneğinde bu orta sandığının en fazla iş yaptığı esnaf grubu olarak ortaya çıkan debbağların çoğunlukla bireysel olarak ama bazen de ortak bir şekilde ortanın para vakfından borç aldığı gözlemlenmektedir.³⁹ Debbağlar dışında defterde toplu olarak kredi aldığı gözükken bir esnaf grubu da kalaycılardı. Ancak kalaycılar tarafından alınan kredi miktarı küçük bir bireysel kredi tutarındaydı.⁴⁰ Bu iki grup dışında, çok geniş bir meslek yelpazesindeki İstanbul esnafının orta sandığından kredi almak için başvurduğu söylenebilir. Muhalefat defterlerinde dikkat çeken bir husus da orta sandıklarından borç alan diğer esnaf grupları arasında yiyecek ve yemek sektöründeki esnafın 44. Ağa Bölüğü örneğinde oranının çok düşük kalmasıdır. En baskın grup olan debbağları hariç tutarsak, defterde birbirine yakın oranlarda

37 BOA, MAD.d, nr. 5130, s. 99-100.

38 BOA, MAD.d, nr. 8390; 9772; 9766. Burada günümüzde kullanılan *faiz* tabirinin tarihsel süreçte geçirdiği anlam değişimi sebebi ile *rihb* kelimesi tercih edildi. Özellikle finans alanında uzun soluklu bir tartışma olan para vakıfları ve faiz konusunda tarihsel süreçte kullanılan tabirlerin geçirdiği değişimi ele alan kapsamlı bir tartışma için bk. Mehmet Akif Berber, *From Interest to Usury: The Transformation of Murabaha in the Late Ottoman Empire*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Şehir Üniversitesi, İstanbul 2014.

39 BOA, MAD.d, nr. 5130, s. 33-34, 48, 53.

40 BOA, MAD.d, nr. 5130, s. 34.

karşımıza çıkan ve burada hepsini saymanın mümkün olmadığı; bakırcıdan camcıya, taşçıdan nakkaşa, yemeniciden kalaycıya kadar uzanan ve çoğunluğu yapı, giyim, mutfak ve ev aletleri alanında faaliyet gösteren esnafın 44. Ağa Bölüğü'nden küçük ölçekli kredi aldığı belirtilmelidir. Yine muhalefat defterlerinde sayıca çok karşımıza çıkan berber ve kahvehane işletmecilerinin 44. Ağa Bölüğü defterlerinde çok nadiren yer aldığı bir not olarak düşülebilir.

Esnafın çoğunluğunun *ağa* ve *beşe* gibi askerî unvanlar taşıdığı görülmektedir. Her ne kadar bunların askerî sınıfın hangi kategorisine mensup olduklarını tahmin etmek mümkün değilse de bir kısmının Yeniçeri olduğunu düşünmek çok da yanlış olmayacaktır. 44. Ağa Bölüğü Kışlası Eski Odalar'da bulunduğundan yine burada kışlası bulunan 43., 46., 61. Ağa bölüklerine mensup bazı Yeniçerilerin 44. Ağa Bölüğü sandığından borç aldıkları, yine mekânsal yakınlıkla alakalı olarak Şehzadebaşı'nda yaşayan ve çalışan esnafın da bu bölüğün para vakfına başvurdukları ortaya çıkmaktadır.

Esnaf ve seyfiye mensubu askerî sınıf dışında sayıca dikkat çeken bir diğer grubu, alt ve orta tabakadan kâtipler, ulema ve rical kapısında görev yapan hizmetliler oluşturmaktadır. Bu grubun bir kısmı orta sandığından alınan krediler içinde görece en yüksek kredileri almış kesimi temsil etmektedir. Bu rakamlar genel piyasa şartlarındaki orta ve büyük ölçekli krediler düşünüldüğünde yine de mütevazı tutarlardır (500-1.000 kuruş arası). Yine bu gruba dâhil edilebilecek ve genelde bu grup mensuplarının adı ya da hanesi altında kaydedilen kâtip, ulema ve rical hizmetlilerinin eşleri ve çocukları da 44. Ağa Bölüğü para vakfından kredi almışlardır. Bu örnekler üzerinden genelde orta seviyedeki kalemiye, ulema ya da hizmetlilerin vefat etmeleri hâlinde eş ya da çocuklarının ya onların borçlarını devraldıkları ya da onların isim ve şöhretlerini kullanarak borç aldıkları tahmin edilebilir.

Görece az sayıda temsil edilseler de kredi alanlar arasında kadınların da bulunduğu görülmektedir. Bunlar arasında sadece yukarıda belirtildiği gibi kocaları adına borç alan ya da borç devralan kadınlar değil, kendi adına borç almış kadınlar da vardır. Ancak 44. Ağa Bölüğü defterlerinde, muhalefat defterlerinde de sayıca az da olsa karşımıza çıkan, orta sandıklarına ya da esnaf gruplarına kredi veren ya da yüksek miktarlarda kredi alan müteşebbis kadınlar bulunmamaktadır.⁴¹ Kadınlar gibi defterlerde az temsil edilen bir başka grup gayrimüslimlerdir. 44. Ağa Bölüğü orta sandığından borç almış gayrimüslimlerin sayısı birkaç kişiyi geçmemektedir. Ancak bunlardan biri, kurduğu kredi ilişkisi açısından dikkat çekicidir ve orta sandıklarında kredi alma yöntemleri açısından muhtemel bir yöntemle dolaylı olsa da işaret etmektedir. Defterde Alyanak ismiyle kayıtlı gayrimüslim kuyumcunun orta sandığından alınmış birden fazla krediye aracılık ettiği ve faizlerin onun eliyle toplandığı görülmektedir.⁴² Burada bir kefalet ilişkisinin olduğu açıktır. Kredi almak isteyen bazı kimselerin orta sandığına doğrudan başvurmaktansa Kuyumcu Alyanak'a giderek aracılığına başvurdukları, onun da bu kimselere kefil olarak orta sandığından yine onlar adına borç aldığı düşünülebilir. Bu yöntemle borç alan kimselerin ya

41 BOA, MAD.d, nr. 5130, s. 16, 33.

42 BOA, MAD.d, nr. 5130, s. 33-34, 47.

doğrudan orta sandığından borç alacak bir kanal bulamadıkları ya da bir Yeniçeri orta sandığına değerli mücevherlerini rehin vermektense bunları bir gayrimüslim kuyumcuya rehin vererek en azından sosyal ve hukuki statü açısından daha üstün hissettikleri bir kredi ilişkisine girmeyi tercih ettikleri söylenebilir. Bu arada Kuyumcu Ayanak aracılığı ile borç alanların hepsinin Müslüman olduğunu da belirtmek gereklidir.

1796-1809 dönemini kapsayan defterde orta sandığının gelir ve giderlerinin hassas bir dengede seyrettiği görülmektedir. Bu dönemde orta sandığının 33.687 kuruş gelirinine karşın 32.420 kuruş gideri olduğu kayıtlardan çıkarılabilmektedir. Bu dönemin Osmanlı toplumu açısından harpler ve isyanların yaşandığı çalkantılı bir dönem olması belki de orta sandığının kâr etmemesinin temel sebebiydi. Özellikle Osmanlı Devleti'nin girdiği harpler sırasında orta sandığından ekstra harcamalar yapılması bu sebeplerden biriydi. Sefere gönderilen orta mensubu Yeniçerilere yapılan harcamalar dışında dolaylı başka harcamalar da çıkabiliyordu. Örneğin Fransa'nın Mısır'ı işgali sonrasında Fransız elçisinin Yedikule'ye hapsedilmesiyle bu bölgedeki kollukta görev yapan 44. Ağa Bölüğü, arttırılan güvenlik önlemleri doğrultusunda kolluğa fazladan harcama yapmak zorunda kalmıştı.⁴³

Verilen krediler ve bunların geri dönüşleri açısından 1796-1816 dönemi ile 1816-1826 dönemi arasında önemli bir fark göze çarpmaktadır. Zira 1816-1826 döneminde ortanın toplam gelirleri ve giderleri açısından kuruş cinsinden önemli bir artış gözlemlenmektedir. Ortanın bu dönemdeki gelirleri toplamda 51.718 kuruşa ulaşırken, giderler de 38.519 kuruşu bulmuştu. Kuruş cinsinden yaşanan bu artışın arkasındaki en önemli sebep özellikle bu dönemde yaşanan taşışlar olmalıdır.⁴⁴ Bununla birlikte 1816-1826 döneminde yaşanan Osmanlı-İran Harbi (1821-1823)'nin yanı sıra 1821'de bir de Yunan İsyanı çıkmış olsa da orta sandığından bu iki çatışmaya asker gönderildiği ya da bunlara harcama yapıldığı şeklinde bir kayda rastlanmamıştır. Bu durum, gelirlerin giderlerden daha fazla olmasının arkasında yatan en önemli sebeptir.

Kredi faizleri dışında az da olsa farklı kanallardan orta sandığının gelirlerine ve sermayesine eklemeler yapılmaktaydı. Her şeyden önce her üç aylık ulufe çıktığında “sergi” tabir edilen ulufe dağıtımı sonrasında kalan fazla bakiyenin yarısı orta sandığına aktarılmaktaydı.⁴⁵ Bu para genelde 70-100 kuruş civarında değişse de yıllık sabit bir gelir anlamına gelmekteydi. Yine bir nevi “sinekten yağ çıkarmak” tabirine uygun şekilde, ortaya ait eskimiş bakır eşyaların, dolamaların ve giysilerin ya da Divan'da mevacib dağıtımında paraları taşımak için verilen büyük meşin keselerin satımından elde edilen gelirler orta sandığına aktarılmaktaydı.⁴⁶

43 BOA, MAD.d, nr. 5130, s. 23-24, 36.

44 Şevket Pamuk, *A Monetary History of the Ottoman Empire*, (Cambridge University Press, Cambridge 2000, s. 193-199; Ömerül Faruk Bölükbaşı, “1788-1825 (Hicri 1203-1240) Dönemine Ait Bir İcmâl Defterine Göre Darphanenin Maden Temin ve Sikke Darp Faaliyeti”, *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, I/1, (Mart 2016), s. 92-119.

45 BOA, MAD.d, nr. 5130, s. 48, 53,

46 BOA, MAD.d, nr. 5130, s. 47.

Daha önce de belirtildiği üzere, orta sandığının gelir ve giderleri belli aralıklarla ortanın zabıtlarından oluşan bir heyet tarafından denetlenirse de bu hesapların kusursuz veya eksiksiz biçimde tutulup tutulmadığı bir soru işaretidir. Sonuçta burada tespit edilen bulgu ve kanıtlar sadece defterler üzerindeki kayıtlara dayandığından, orta sandığının sermayesi üzerinden kayıt veya kural dışı kredi işlemlerinin yapılıp yapılmadığı, farklı siyasi ve sosyal ilişki ve hiyerarşilerin kredi işlemleri ve şartları üzerinde etkisinin olup olmadığı, hesaplardaki hile ya da düzensizlikler gibi ilgi çekici konu ve sorulara yanıt vermek mümkün değildir. Bu çalışmada amaç olarak, Yeniçeri muhalefat ve gelir-gider defterleri konusunda elde edilen ilk bulguların değerlendirilmesine odaklanıldığından, belki ileride bu tip sorulara da cevap bulunabilecektir.

Sonuç

Bu çalışmada kullanılan 44. Ağa Bölüğü'ne ait gelir ve gider defterleri bir Yeniçeri orta sandığının işleyişine dair ipuçları sağlarken, yine burada kısmen istifade edilmeye çalışılan Yeniçeri muhalefat defteri de Yeniçeri orta sandıklarının 19. yüzyıl başlarındaki durumu ve işleyişi hakkında kuşbakışı bir görünüm sunmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde Yeniçeri ortaları para vakıflarının işleyişi, verilen kredilerin niteliği, faiz oranları ve kredi alanlar hakkında bazı genel tespitler yapılmıştır. Orta sandıklarının sermayeleri, dönemin sarraflarının ya da Yeniçeri Ocağı'nın finansal işleri ile ilgilenen Ocak Bazırganı'nın işlettiği sermayeler ile karşılaştırıldığında son derece mütevazı kalmaktadır. Ancak 196 ortanın her birinin para vakfı olduğu farz edilirse, bunların toplam sermayeleri çok önemli bir yekûn tutacaktır. Bu toplam sermaye İstanbul genelinde orta sandıklarından kredi aldığı görülen küçük ve orta ölçekli esnaf ile toplumun alt-orta sosyal tabakalarına mensup insanların ihtiyaçlarına fazlasıyla yetecek durumda olmalıdır. 19. yüzyıl başlarında Yeniçeri orta sandıklarının para vakıfları için belirlenen tavan faize (%15) uydukları anlaşılmaktadır. Bu açıdan Yeniçeri orta sandıkları ihtiyaç sahiplerine piyasa faizinin altında kredi sağlayarak önemli bir hizmet sunmaktaydı. Bu kredi ilişkileri, aynı halkın elindeki esâme kâğıtları gibi Yeniçeri Ocağı'nın toplumun geniş kesimleri ile kurduğu derin ilişkinin önemli bir ayağını oluşturuyordu.

44. Ağa Bölüğü'ne ait 1796-1826 dönemlerini kapsayan üç gelir-gider defteri, Yeniçeri orta sandıklarının işleyişine mikro düzeyde bakma imkânı sunmaktadır. 44. Ağa Bölüğü orta sandığının bu dönemde 20-30 bin kuruş civarında seyreden sermayesinin diğer 196 ortanın sermayeleri için tipik bir örnek oluşturduğu düşünülebilir. Bu sermayeden verilen yine çok büyük olmayan tutarlarda kredilerin genelde muhalefat defterlerinde gözlemlenen kredi tutarlarının büyüklüğü ile doğru orantılı olduğu söylenebilir. Benzer şekilde 44. Ağa Bölüğü orta sandığından kredi alanların profili de muhalefat defterlerinden çıkan genel profil ile uyumludur. Orta sandığından genelde küçük ve orta ölçekli esnafın, alt ve orta seviyelerdeki kalemiye, ulema ve rical hizmetlilerinin kredi aldığı görülmektedir.

44. Ağa Bölüğü gelir-gider defterlerinin kapsadığı dönemde orta sandığının gelir-giderleri ile sermayesinin seyrini de takip etmek mümkündür. İsyandar ve harpler dönemine rastlayan 1796-1809 arasındaki çalkantılı devrede ortanın gelir ve giderleri arasında hassas bir dengenin olduğu ve gelir-giderlerin neredeyse birbirine eşit olduğu gözlemlenmektedir. İç ve dış karışıklıkların ekonomi üzerindeki olumsuz etkisi ile seferlere gönderilen orta mensuplarına orta sandığından yapılan ekstra harcamaların bunda rolü olduğu düşünülebilir. İkinci defterin kapsadığı 1809-1816 yılları arasında özellikle Osmanlı-Rus Harbinin sonlanmasının ardından orta sandığının yıllık gelirlerinin arttığı ve bu dönemde orta sandığının 6.500 kuruş civarında bir kâr elde ettiği görülmektedir. Üçüncü defterin kapsadığı 1816-1826 döneminde Yunan İsyanı ve 1821-1823 Osmanlı-İran Harbi gibi olaylar olsa da bunların ortanın giderleri üzerinde büyük bir etkisi olduğu görülmemektedir. Gelir-gider defterinde ne Yunan İsyanı'nın bastırılması ne de 1821-1823 Osmanlı-İran Harbi ile ilgili bir harcama kaydının olmaması, bu dönemde orta sandığına ekstra bir yük binmediğini göstermektedir. Bu dönemde de aynı 1809-1816 dönemindeki gibi orta sandığı kâr etmiş ve sermayesine 7.700 kuruş civarında bir ekleme yapabilmiştir.

Bu çalışma 1826 sonrası hazırlanan Yeniçeri muhalefat defterleri ve 44. Ağa Bölüğü'ne ait üç adet gelir-gider defterinden yola çıkarak Yeniçeri orta sandıklarının işleyişi konusunda bazı tespitler ve değerlendirmeler yaparak Yeniçeri ortaları ve para vakıfları literatürüne bir katkı sunmayı amaçlamıştır. Konudaki mevcut literatürün yok denecek kadar az olması ve burada kullanılan kaynakların belirli özellikleri yapılan katkıyı sınırlandıran faktörlerdir. Yeniçeri para vakıfları konusunda hem arşiv hem de özellikle siciller üzerinden yapılacak yeni ve detaylı çalışmalarla mevcut bilgilerin tashihi ve daha da derinleştirilmesi mümkün olabilecektir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Baş Muhasebe Defterleri (D.BŞM.d), nr. 41402

Yeniçeri Kalem Defterleri (D.YNÇ.d), nr. 34603, 34837, 34881, 34883, 34915, 34954, 34999, 34603

Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d), nr. 5130, 9765, 9766, 9772, 8390, 11831, 12411

Mühimme Defterleri (A.DVNS.MHM.d), nr. 93

Cevdet Askeriye (C.AS), nr. 156/6889, 1181/52674

Araştırma ve İnceleme Eserler

Bardakoğlu, Ali, “Ferâğ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XII, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, s. 351-354.

Barkan, Ömer Lüffi ve Ayverdi, Ekrem Hakkı, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546) Tarihli*, İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü, İstanbul 1970.

Bayındır, Abdülaziz, “Bey’ bi’l-vefâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. VI, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 20-22.

Çağatay, Neşey, “Ribâ and Interest Concept and Banking in the Ottoman Empire”, *Studia Islamica*, 32 (1970), p. 53-68.

Çizakça, Murat, “Cash Waqfs of Bursa, 1555-1823”, *Journal of Economic and Social History of the Orient*, 3/38 (1995), p. 313-354.

Gökçe, Evren, “Bir Yeniçeri Ortasının Günlük Masrafları: 32. Ortanın Harcamaları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 17, (Haziran 2023), s. 77-106.

Gül, Abdülkasım, *İrad ve Mesarifat Beyan Olunur: Yeniçeri Ocağı 61. Bölüğün Gelir-Gider Defterleri (1163-1241/1750-1826)*, Küre Yayınları, İstanbul 2023.

Kaya, Süleyman, “Para Vakıfları Üzerine”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, I/1, (2003), s. 189-203.

_____, “XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Kredi İlişkilerinin Hukuki Boyutu”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, 3, (Bahar 2007), s. 13-41.

Kayaçağlayan, Naime Yüksel, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Yeniçerilerin Politik ve Sosyo-Ekonomik Rollerini: İstanbul Örneği*, (Doktora Tezi), Yıldırım Bayezit Üniversitesi, Ankara 2018.

Kokdaş, İrfan ve Araz, Yahya, “Regiment Waqfs and Funds of Janissaries within Local and Transprovincial Settings: The Case of Istanbul and Vidin, 1720–1826”, *12th Halcyon Days in Crete Symposium, The Janissaries: Socio-political and Economic Actors in the Ottoman Empire, 12.01.2014-14.01.2024*, Girit, Yunanistan, Crete University Press/FORTH, Crete 2025.

Kokdaş, İrfan, “İstanbul Esame Piyasası Üzerine Notlar (1750-1826)”, *Payitaht Yeniçerileri: Padişahın Asi Kulları, 1700. 1826*, ed. Aysel Yıldız, Yannis Spyropoulos, ve M. Mert Sunar, Kitap Yayınevi, İstanbul 2022, s. 157-200.

Mandaville, Jon E., “Usurious Piety: The Cash Waqf Controversy in the Ottoman Empire”, *International Journal of Middle East Studies*, 3(10), (1979), p. 289-308.

Mebde-i Kanun-i Yeniçeri Odjagı Tarihi (İstoriya proishojdeniya zakonov I Anuçarskogo korpusa), red. İrina E. Petrosyan, Moskva, İzd-vo “Nauka”, Glav. red. Vostočnoy Lit-rı, 1987.

- Özcan, Tahsin, *Osmanlı Para Vakıfları: Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği*, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara 2003.
- Şenyurt, Ali, “Yeniçeri Ortaları Yardımlaşma Sandıkları”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, (2017), s. 155-170.
- Sunar, Mehmet Mert, “XVIII. Yüzyıl ve XIX. Yüzyıl Başları Yeniçeri Kışlaları Üzerine Bir Değerlendirme” *Yeni Bir Askeri Tarih Özlemi: Savaş, Teknoloji ve Deneysel Çalışmalar*, ed. Kahraman Şakul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2013, s. 252-276.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Kapıkulu Ocakları*, c. I, Ankara, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1943.

EKLER

Ek 1. 44. Ağa Bölük orta sandığının 4 Ekim 1796-13 Haziran 1809 dönemindeki kuruş cinsinden gelir ve giderleri

DÖNEM	GELİR	GİDER
4 Ekim 1796-21 Ekim 1797	2.748	3.131
22 Ekim 1797-10 Ekim 1798	2.965	2.652
11 Ekim 1798-30 Eylül 1799	3.003	1.960
1 Ekim 1799-20 Eylül 1800	3.020	4.664
21 Eylül 1800-8 Eylül 1801	2.865	3.173
9 Eylül 1801-29 Ağustos 1802	2.799	2.127
30 Ağustos 1802-18 Ağustos 1803	3.093	2.432
19 Ağustos 1803-7 Ağustos 1804	2.932	2.240
8 Ağustos 1804-27 Temmuz 1805	2.078	2.505
28 Temmuz 1805-16 Temmuz 1806	2.310	1.928
17 Temmuz 1806-9 Nisan 1807	1.923	1.663
10 Nisan 1807-26 Nisan 1808	2.568	1.914
27 Nisan 1808-15 Şubat 1809	1.383	2.031

Kaynak: BOA, MAD.d, nr. 5130

Ek 2. 44. Ağa Bölük orta sandığının 16 Şubat 1809-29 Şubat 1816 dönemindeki kuruş cinsinden gelir ve giderleri

DÖNEM	GELİR	GİDER
16 Şubat 1809-5 Şubat 1810	3.434	3.972
6 Şubat 1810-25 Ocak 1811	4.977	1.500
26 Ocak 1811-15 Ocak 1812	2.057	1.751
16 Ocak 1812-3 Ocak 1813	2.365	1.708
4 Ocak 1813-23 Aralık 1813	2.695	1.851
24 Aralık 1813-13 Aralık 1814	4.099	3.630
14 Aralık 1814-2 Aralık 1815	4.109	3.059
3 Aralık 1815-29 Şubat 1816	665	410

Kaynak: BOA, D.YNÇ.d, nr. 34881

Ek 3. 44. Ağa Bölük orta sandığının 1 Mart 1816-8 Şubat 1826 dönemindeki kuruş cinsinden gelir ve giderleri

DÖNEM	GELİR	GİDER
1 Mart 1816-17 Şubat 1817	5.628	2.476
18 Şubat 1817-7 Şubat 1818	4.155	2.997
8 Şubat 1818-27 Ocak 1819	4.698	2.754
28 Ocak 1819-16 Ocak 1820	5.511	3.063
17 Ocak 1820-5 Ocak 1821	5.029	2.703
6 Ocak 1821-25 Aralık 1821	6.227	4.503

26 Aralık 1821-15 Aralık 1822	5.721	9.418
16 Aralık 1822-4 Aralık 1823	4.944	6.350
5 Aralık 1823-22 Kasım 1824	5.094	4.250
23 Kasım 1824-12 Kasım 1825	4.029	4.156
13 Kasım 1825-8 Şubat 1826	682	1.256

Kaynak: BOA, D.YNÇ.d, nr. 34954

JANISSARY ORTA FUNDS: REVENUES AND EXPENDITURES OF THE 44th AĞA BÖLÜK DURING 1796-1826

Mehmet Mert SUNAR^{*}

This study examines the mechanisms of Janissary orta funds, which functioned as cash waqfs to cover the expenses of Janissary units during both peace and wartime. While Ottoman cash waqfs have been widely studied—often generating considerable debate, particularly regarding the concept of interest in Islam and its varying interpretations—Janissary orta funds have remained a marginal topic. Though frequently referred to as a form of cash waqf, they have rarely been explored in depth. Despite efforts to study and analyze Janissary orta funds, there are notable limitations and challenges in examining the primary sources related to them. One of the most important sources is a set of probate registers compiled following the ‘Auspicious Event’ of June 1826. Unfortunately, only a portion of these registers survives in the Ottoman archives, and two are in such poor condition that they are currently inaccessible. Nevertheless, the remaining registers provide invaluable data for studying Janissary orta funds in the early nineteenth century. These extant records offer a rare opportunity for a collective and comprehensive overview, as data concerning these cash waqfs are typically difficult to access, dispersed over long time periods, and scattered across numerous registers and documents. Similarly, extracting information from court records related to orta funds is highly time-consuming and often yields incomplete and fragmented results.

By utilizing extant Janissary probate registers, this study examines the credit relations between Janissary orta funds and Istanbul’s residents. The amount and characteristics of loans, the profile of borrowers, the financial impact of Janissary orta funds on Istanbul’s economy are main topics that are dealt with in the first part of this article. The majority of loans given by orta funds were small or mid-sized loans. These loans varied between a few hundreds to a few thousands kuruş in early nineteenth century Istanbul. The debtors mainly came from lower or middle strata of the population and the majority of them carried artisan or merchant titles. Therefore, it is not wrong to state that the main customers of Janissary orta funds were small and middle-sized artisans and merchants. They belonged to a wide variety of occupations, even though the ones operating in food sector were highly represented in the registers. It is safe

---

* Assoc. Prof., Istanbul Medeniyet University, Faculty of Arts, Department of History, Istanbul / Türkiye, mehmetmert.sunar@medeniyet.edu.tr; ORCID: 0000-0003-0971-9612

to categorize Janissary orta funds as small-scale credit institutions in terms of their capital. However, when we consider the total capital of 196 Janissary ortas, their overall impact on Istanbul's economy and finance should have been impressive.

The second part of this study focuses on two extant income and expense registers of 44th Ağa Bölük orta in order to test the general findings from the probate registers in micro level. These registers provide a unique opportunity to examine the mechanics of a Janissary orta fund over a short period. An examination of the 44th Ağa Bölük's registers reveals that the loan amounts and the profiles of the debtors closely resemble the patterns observed in Janissary probate registers. The majority of the debtors were small – to mid-sized artisans and merchants, although a smaller number of low – and mid-ranking members of the kalemiye and the ulema also borrowed from the orta fund. The 44th Ağa Bölük's orta fund primarily issued small to mid-sized loans, consistent with the practices of other Janissary orta funds. During the period from 1796 to 1826, as recorded in three account registers, the capital of the orta fund remained between 20,000 and 25,000 kuruş, further supporting the general characterization of Janissary orta funds as microcredit institutions.

While the profits from loans issued by the orta fund were barely sufficient to cover the expenditures of the 44th Ağa Bölük between 1796 and 1809, profits increased considerably during the period from 1812 to 1826, as expenditures rose only slightly. Although the financial difficulties experienced between 1796 and 1809 can be attributed to the chaotic political and social atmosphere of the time, it is important to note that the period from 1816 to 1826 also witnessed both a rebellion and a war. The annual profits of the orta fund were primarily used to cover the orta's expenses for that year. Any surplus remaining after expenses was added to the fund's capital. Each year, the orta fund was responsible for a variety of expenses, including the preparation of the daily mess, maintenance and repair of the barracks, fuel for heating and cooking, lighting expenses, customary gifts and tips given on behalf of the orta, and, in times of war, expenditures for members of the orta going on campaign.

As microcredit institutions, Janissary orta funds played a crucial role in Istanbul's economy by providing credit for small artisans, merchants and individuals from lower and middle strata of the society. They also financed yearly expenditures of Janissary ortas and barracks, thus providing an important service for the Ottoman military.